

Tornar a sa Talaiassa

per Pierre Bayart

Les operacions geodèsiques i astronòmiques sobre el meridià de París realitzades entre 1806 i 1808 per la comissió francoespanyola creada pel *Bureau des longitudes* varen consistir en l'amidament d'un arc de meridià d'uns dotze graus i mig, considerats entre el port de Dunkerque, al nord de França, i l'illa de Formentera. Varen ser una prolongació cap al sud de la gran campanya de mesura sobre el meridià executada a la fi del segle XVIII que serví de fonament al nou sistema mètric. Malauradament, les operacions a les Balears no es varen concloure mai. A Palma, l'abril de 1808, José Rodríguez i François Arago, els dos comissaris ocupats en posar un termini a l'últim acte de la triangulació, es varen veure atrapats enmig de l'alçament popular consecutiu a l'entrada de les tropes de Napoleó a Espanya i l'astrònom francès va ser considerat sospitós d'afavorir-ne l'avanç. Els treballs no s'acabaren i l'exactitud de la latitud calculada a l'estació de sa Talaiassa de Formentera va ser durant molts d'anys qüestionada pels científics de tot arreu. Jean-Baptiste Biot,

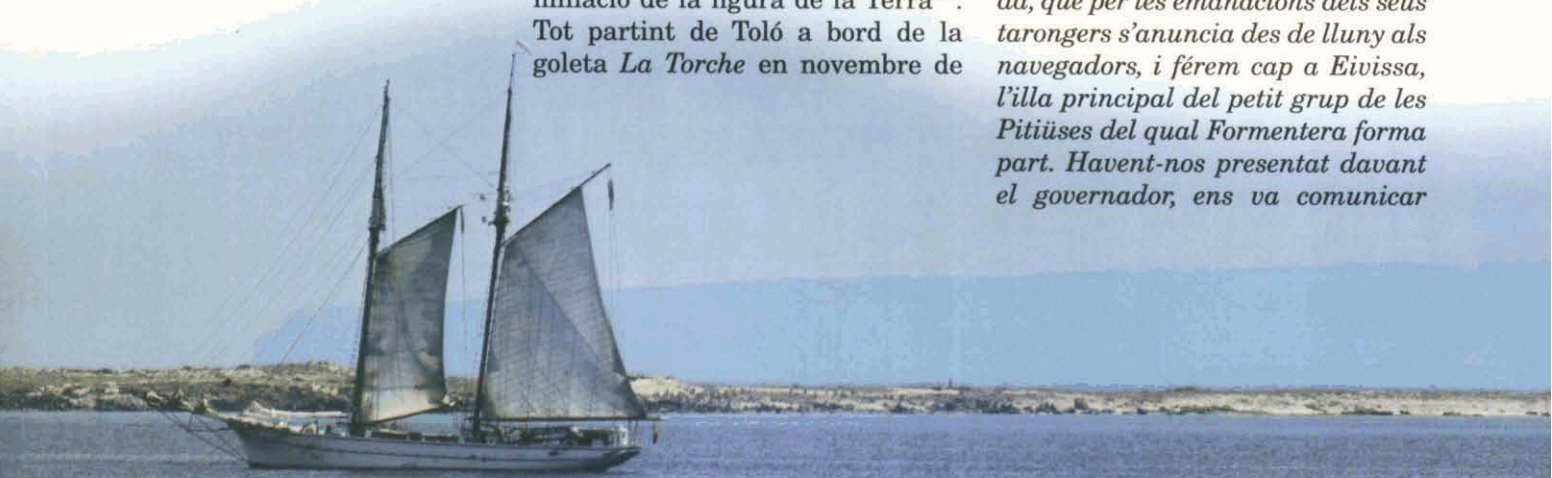
que havia participat en les operacions geodèsiques, però que va estar absent en la seva última fase, va decidir, disset anys després, d'amidar de nou la latitud de sa Talaiassa, fita meridional de l'arc de meridià. De la seva llargària precisa depenia, en efecte, el valor exacte del nou patró, anomenat *metre*, que els francesos es proposaven fer esdevenir universal. Aquest projecte s'incloïa, d'altra banda, dins un programa d'experiències dedicat, una vegada més, a l'estudi de la figura de la Terra, que era lluny de ser acabat aleshores.

Segons el que anuncia Biot, es tractava per a ell d'"anar a amidar, amb els mateixos aparells, la intensitat de la força de la gravetat a les illes Eolianes, enmig dels grans fogars volcànics actualment en activitat, i després, el que em prenia a pit des de molt de temps, de tornar una altra vegada a Formentera per determinar-hi de nou la latitud i la llargària del pèndol".

Als annals de l'Acadèmia de les Ciències de París, l'astrònom publica en desembre de 1825, la relació d'aquest "Tercer viatge emprès a Itàlia i a Espanya per la determinació de la figura de la Terra"¹. Tot partint de Toló a bord de la goleta *La Torche* en novembre de

1824, Biot fa una primera escala a Roma. Als seus cinquanta anys, acaba de publicar un article molt documentat sobre Galileu i és rebut en audiència pel papa Lleó XII. L'objectiu és, després, dirigir-se a l'Adriàtic, on efectuarà amidaments sota el 45è paral·lel a Trieste i a Fiume. Cercant una latitud semblant a la de Formentera, s'atura a les illes Eolianes, situades també al mateix meridià que les dues ciutats que acaba de visitar. L'Stròmboli, en plena activitat volcànica, és aleshores considerat com un far natural en el mar Tirrenià i mostra una aurèola vermellosa suspesa a la nit al damunt del cràter. Hi determina la latitud de Lípari (38° 30'), valor quasi igual al de la Mola de Formentera, així com la llargària del pèndol que bat el segon a fi d'observar si l'estat eruptiu del volcà influeix en aquesta experiència. Torna a Sicília i des de Palerm, en quinze dies de navegació, l'expedició ateny Palma on arriba el 23 de maig de 1825.

Vàrem fer dues curtes escales, una a Sicília a la qual érem tan propers, l'altra a Mallorca la perfumada, que per les emanacions dels seus tarongers s'anuncia des de lluny als navegadors, i férem cap a Eivissa, l'illa principal del petit grup de les Pitiüses del qual Formentera forma part. Havent-nos presentat davant el governador, ens va comunicar

El cap de Barbaria des de la Mola. (Foto: P. Bayart). A la pàgina anterior el pailebot Topagha, enfonsat el passat mes de juliol a l'Atlàntic, navegant front a les platges de ses Illetes amb la Mola al fons en una emulació de l'arribada de la fragata La Torche en què viatjava Jean-Baptiste Biot (Foto: A. Ferrer).

una notícia força enutjosa. Era que els habitants de l'illa estaven molt exasperats contra els francesos i que hi havia raó per témer per la nostra seguretat si decidíem d'instal·lar-nos-hi.

Això venia d'una visita que els havia fet uns anys abans una corbeta francesa, els oficials de la qual havien anat a establir-se a la nostra antiga estació amb ulleres i instruments d'astronomia per fer-hi observacions del mateix tipus que les nostres (vegeu el comentari 2). S'havien divertit fent creure als habitants que aquestes operacions tindrien per efecte d'arrabassar-los, i que les nostres de 1808 no tenien altre objecte que preparar aquest resultat; de tal manera que aquesta pobra gent mostraria sense dubte una viva irritació si veien tornar uns francesos per renovar una tal empresa.

Aquests detalls em foren confirmats per un d'ells [un home de Formentera] que es trobava llavors a Eivissa, i vaig tenir prou feina per desenganyar-lo. Tanmateix no vaig

poder resoldre'm a abandonar per aquests motius aquesta última part de les operacions, la més important de tot el meu viatge. Em persuadí que si podia fer-me reconèixer a aquests bons illencs que m'havien mostrat altre temps tanta simpatia, arribaria fàcilment a calmar-los, a dissipar les seves temors, i a fer renèixer la seva antiga bona voluntat per mi.

Partírem doncs, portant amb nosaltres el nostre home de Formentera. Quan haguérem arribat al lloc d'ancoratge, vaig deixar la goleta i embarcat amb ell en un bot, vàrem prendre terra a la riba propera, a la vista d'un petit poble dit, jo crec, Santa Eulària². La primera casa que es va presentar era la d'un botiguer d'adrogues i altres productes de tota mena. Estava en aquell moment ocupat a vendre pólvora a un pràctic; una vegada ens vàrem haver anunciat jo i el meu company, el comprador es girà cap a nosaltres amb extrema sorpresa. Era justament el germà del meu antic hoste de la Mola. Em recone-

gué de seguida, em saltà al coll, i oblidant la seva compra de pólvora, es posà a encendre una pipa en senyal d'alegria, i començà a aclaparar-me amb preguntes:

—Com? Sou vós, don Joan? Veniu a veure'ns de nou després de tants d'anys! Com esteu? Què veniu a fer aquí, i en què us puc servir?

—Jo retorn —li vaig dir—, com abans, a establir-me durant un mes a la Mola, a casa del vostre germà, amb un gros bagatge d'instruments que he deixat en aquesta goleta que fondeja allí. I necessito trobar, al més aviat, una vintena de muls per transportar-los allà dalt.

—Els tindreu, don Joan, els tindreu: corro a avisar el batle per reunir-los.

Anàrem junts a presentar una petició que va ser acordada de seguida. Hom sabia bé que no es tractava d'una prestació gratuïta, sinó d'un pagament assegurat. Així que, fet aquest reconeixement, no quedava res més a témer.

Vaig anar a avisar la goleta per desembarcar-ho tot. Vaig tenir només una hora de gran ansietat per trobar el meu fill que, inquiet per no veure'm tornar, s'havia fet portar a terra amb un dels oficials, el senyor Denans, a la meua recerca i s'havien esgarriat inútilment per aquestes arenes sense camí, sense saber què m'havia ocorregut. Els vaig fer cercar, els vaig cercar jo mateix, i a la fi me'ls retornaren sense cap destorb. La descàrrega es va efectuar també sense cap dany, i pel concurs tan actiu com benevolent dels nostres mariners i de la gent del país. Les nostres caixes d'instruments, els nostres baguls, els taulons mateixos de la caseta, estigueren carregats sense tardar als nostres muls, la nostra caravana es posà en marxa cap a la Mola, on vàrem arribar prop de les dotze de la nit, defallits de fatiga i de son.

El nostre hoste, que jo havia fet avisar per un missatger, ens va rebre

1. "Troisième voyage entrepris en Italie et en Espagne pour la détermination de la figure de la Terre" in *Mélanges scientifiques et littéraires*, Académie des Sciences, Paris, 1825.

2. És clar que Biot vol dir Sant Agustí.

amb la mateixa cordialitat que el seu germà, i després d'haver descarregat el nostre bagatge i haver acomiadat els homes satisfets, passàrem tranquil·lament la resta de la nit sota el seu sostre, sense tenir necessitat de pactar amb ell cap condició per la nostra sobtada invasió. Comptava amb mi, com jo amb ell. Des de llavors l'èxit de la nostra empresa no depenia més que de nosaltres.

L'endemà els aparells del pèndol varen ser fixats als mateixos murs i als mateixos llocs on havien estat establerts disset anys abans, però no es podia començar a observar-los abans d'haver pujat fins a l'estació els grans blocs de pedra que havien de servir de suport als rellotges i als instruments astronòmics. Va ser una operació molt difícil, s'havia de fer-los grimpar senderes pedregoses, amb pendents ràpids, a penes practicables per muls i cabres. Calgué col·locar-los sobre troncs de fusta i tirar-los fins a nosaltres, a força de braç (vegeu el comentari I). Ens ocupàrem tot seguit d'endinsar-los al sòl, d'establir-hi els instruments, i de muntar la caseta destinada a abrigar-los.

Escollírem per a això un emplaçament molt proper a l'antiga estació que havia estat religiosament preservat de tot dany per una creu, que ens guardàrem bé de desplaçar. En tot això vàrem ser assistits molt fortament per un escamot de mariners i d'obriers de la goleta que manava un oficial, el senyor Denans, el qual s'havia lliurat a compartir la nostra solitud i que es va associar també a les nostres observacions amb tan de zel com d'habilitat. Aquesta esquadra, composta d'homes actius i intel·ligents, va quedar acampada prop de nosaltres, sota una tenda, durant tota la nostra estada; no pas per protegir-nos, això no era necessari, sinó per ajudar-nos, cosa que varen fer eficaçment.

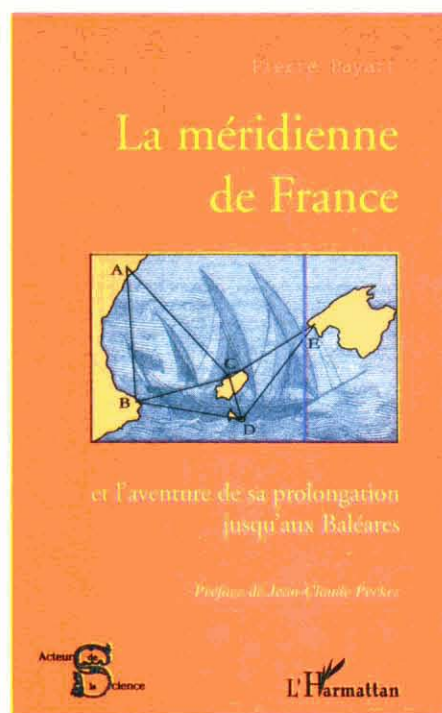
Un vespre, vaig sentir un d'ells declamant versos atentament escoltats. Vaig demanar al senyor Denans qui era aquest poeta que els captivava. Era Corneille! Llegien

un vell exemplar separat de la tragèdia del Cid.

Comentaris

I. Sembla que així com l'havien constatat els astrònoms i se n'havien planyut ja en 1807 i 1808, l'ús del carro era encara desconegut a Formentera el 1825. És més aviat de l'absència de camins transitables que hom es pot sorprendre més que de la de vehicles amb rodes en aquesta època. L'Arxiduc, a la seva vinguda el 1867, assenyalarà la presència de tres carretons usats llavors a l'illa. En compta vint-i-cinc a l'illa d'Eivissa. Els transports d'objectes pesats es feien habitualment amb civeres, o a llom de mul o d'ase.

II. En les seves *Noticias y relaciones*, Joan Llabrés esmenta la vinguda al port de Maó, els dies 13 i 23 d'octubre de 1823, de dues corbetes franceses, *La Chevette* i *La Victorieuse*, comandades pels capitans Perrels i Lemoine. Aquests vaixells semblen constituir l'avantguarda de la petita armada encarregada per les forces del Duc d'Angoulême d'anunciar a Mallorca la dissolució de les Corts i la restauració del rei Ferran VII. En efecte, el dia 3 de novembre següent, "una esquadra formada per dues fragates, un bergantí i dues corbetes" pren posició al port de Palma on el general José Taberner i Franca és nomenat per "restablir la legalitat a les Balears". Segons Isidor Macabich, Taberner governa a Palma i arriba a Eivissa el novembre de 1823; els dies 13 i 23 d'octubre a Maó correspondrien, doncs, a la "presa" de Menorca, seguida de la de les altres illes en novembre. És de suposar que la data del 9 de novembre de 1823 avançada per Macabich com l'anunci de la restauració (operada a Madrid el 28 de setembre precedent), ha de correspondre a l'arribada a Eivissa d'aquesta armada i ha de coincidir sens dubte amb l'arrogant ocupació de sa Talaiassa de Formentera mencionada pel governador a Jean-Baptiste Biot en juny de 1825.

Coberta del llibre de Pierre Bayart, autor del present article, en què es narren les peripecies de les expedicions que els anys 1808 i 1825 feren càlculs geodèsics a sa Talaiassa de Formentera per amidar el meridià de París.

A propòsit d'aquest governador, tot indica que es tracta de José Naghten que estava a punt d'acabar, en circumstàncies no gaire aclarides, la seva estada al cap de la més alta institució pitiusa. Protagonista central d'un període dels més agitats de tot el segle XIX, deixa el càrrec, segons I. Macabich, el 28 de juny de 1825. És doncs molt probable que fos ell qui va rebre Jean-Baptiste Biot a la seva arribada, però que el canvi de titular tingués lloc durant la presència dels astrònoms a la Mola de Formentera. No en diu res el científic francès, ni tampoc ens parla de l'estat sanitari i humà gravíssim de la població en aquest temps de sequera dramàtica. De tot l'hivern 1824-1825 se sap que no havia plogut ni gota i, a la primavera, començà d'escassejar menjar per no haver pogut sembrar tot el necessari i es va haver de sacrificar gran quantitat de bestiar. La pluja no arribà fins al mes de setembre, de manera diluviana —com diu Isidor Macabich— i va causar molts d'estralls. ■